

# Adalékok a Veszprémi fák és bokrok<sup>1</sup>-hoz

STRENNER JÓZSEF

Egy település élhetőségét, arculatát alapvetően befolyásolja a zöldterületeinek nagysága, milyensége.<sup>2</sup> A legfőbb zöldterületi elemek/összetevők a fák. E vonatkozásban városunknak nincs szégyellnivalója, hiszen a kb. 1 870 000 m<sup>2</sup>-es belterületi zöldterületen (önkormányzati tulajdonú és fenntartású, a lakosság rendelkezésére álló kertek/parkok) mintegy 23 000–25 000 db fa, s kb. 50 000–60 000 db cserje él (*ebben/ezekben a számokban nincsenek benne az önkormányzati erdők, intézményi, illetve magántulajdonú területek fás növényei*). Ha figyelembe vesszük a belterületi erdőket, továbbá például az állatkert, a temető, az egyetem és más intézmények, valamint a lakossági kertek faállományát (dísz- és haszonfák), a fenti szám többszöröződik.

Egy egészséges 50–70 éves fa évente 170–200 kg oxigént termel. Egy felnőtt ember éves oxigén szükséglete 175 kg. Így biológiai értelemben (amennyiben ezen az oxigéntermelést értjük), az 55 000–60 000 fős Veszprém még akkor is ön-ellátó – sőt jelentős plusszal rendelkezik –, ha figyelembe vesszük az egyéb oxigénfogyasztókat (állatokat, járműveket és más gépeket stb.) is, de nem számolunk a többi oxigéntermelővel, például az egyéb szárazföldi és vízi növényekkel.

A növényzet, főként a fák előnyös ökológia hatásai (mint a hőmérsékleti anomáliák csökkentése, az árnyékolás, a be- és kisugárzás szabályozása, a környezetszennyező anyagok megkötése... és hosszan sorolhatnánk), ma már közismertek – ezért ezekről most nem szólnék, illetve egy – talán kevésbé ismert és kevésbé értékelt – pozitívumot hadd emeljek ki: a fák szerepét a lakosság pszichológiai kondicionálásában. Gondoljunk csak arra, hogy 1–1 jól megválasztott fa vagy jól kialakított facsoport – a puszta látványával – az emberben kellemes érzetet teremt, amivel jobbá, élhetőbbé teszi a környezetét. E hatás csak a fák épített környezetbe való beágyazásával, illetve a tájba illesztésével valósítható meg.

<sup>1</sup> Strenner József: *Veszprémi fák és bokrok*. Veszprém, 2021. 344 oldal. Séd-könyvek 2.

<sup>2</sup> A közlemény a *Veszprémi Szemle* 2022/1. lapszámának 2022. március 24-i bemutatóján elhangzott előadás szerkesztett változata.

S ezzel már meg is érkeztünk a fák esztétikai szerepéhez, ahhoz a szerephez, melyet a fák a városarculat alakításában betöltenek.

Túl azon, hogy a fák gyönyörködtetnek, elengedhetetlen kompozíciós elemei a városkép formálásának:

- terjedelmükkel, formáikkal alakítják a várossziluettet;
- átmenetet képeznek/képezhetnek az egyes beépítési területek/városrészek között;
- segítik a téralkotást–téralakítást, sőt ennek önmagukban is hatékony eszközei;
- alkalmasak a forgalom, a figyelem terelésére/irányítására;
- megjelenésükkel tompíthatják egy-egy kevésbé sikeres épület vagy épületrész nyomasztó hatását, vagy takarhatják azt, ugyanakkor elősegíthetik egy-egy sikeres architektonikus elem kiemelését;
- szabálytalan telepítésük természet-közelséget, meghittséget, míg szabályos ültetésük rendet, ünnepélyességet sugall (pl.: fasorok);
- a hazai, illetve a környéken honos fajok dominanciája az épített környezet (város) tájba-illesztését segíti;
- míg a távoli vidékekről származó egzóták különféle, változatos élőhelyek, élőhely típusok (pl.: mediterrán, alpesi, távol-keleti) városi/zöldterületi megjelenítését/kialakítását teszik lehetővé;
- a fajok és fajták megfelelő ki-, illetve megválasztásával település- és kultúrtörténeti vonatkozások jelezhetők vagy hangsúlyozhatók.

Mindezekre, illetve a színekre és a formákra odafigyelve egyedi/jellemző/



*Kellemes, pihentető hangulatot keltő szomorúfűz (Salix alba L. 'Tristis').*

*Fotó: Illés Magdolna – 2022*



*A volt zsidónegyedre utaló vadcitrom (Poncirus trifoliata (L.) Rafin.) a Brusznai Árpád ut-cában. Fotó: Tóvári*

*Róbert – 2018*

sajátos városkép/városarculat jelenik/jeleníthető meg. (Ilyen Veszprémben a volt zsidónegyed jelzése kelet-mediterrán, vagy az ilyenekre utaló fajokkal.)

Veszprémben nagyobb, jelentősebb történeti kertek, kastélyparkok nincsenek (de megfelelő alakítással/odafigyeléssel idővel ilyené válhat a volt vídámpark területe, a Margit-romok környéke, vagy pl. a Szerelem-sziget). A történelem-alakulás mellett ezek hiányában a domborzati viszonyok is közrejátszhattak. Voltak ugyan püspöki pihenők, püspöki kertek (Kádár utca, Kopácsy utca, Remete utca), de ezek részben nagyságuk, részben elhelyezkedésük, részben megbecsültségük (pontosabban ennek hiánya) miatt nem bizonyultak maradandónak. Bár a helyzet kissé más a Színházkert (volt Belső Püspökkert) esetében, de a végeredmény ugyanaz.

A városban nincsenek emlékfák (idős emlékfák!), sőt idős fák is alig. A 200 évet is meghaladó Bem utcai és a Jutas-pusztai ezüst hársak (*Tilia tomentosa* Moench.<sup>3</sup>) és egy – térképészeti alappontként is szolgáló – 220-250 éves Budapest utcai magas kőris (*Fraxinus excelsior* L.) nemrég tűntek el (az utóbbi a 2000-es



Az Erzsébet sétány öreg hegyi juhar fája (*Acer pseudoplatanus* L.)

Fotó: 1.: Tóvári Róbert – 2018, 2–3.: Auer Henrik – 2019

<sup>3</sup> A magyar elnevezésekkel az egyes fajok általában nem pontosan azonosíthatóak, pl.: krisztustövis néven 3 fa, ill. cserjefaj is szerepel (*Gleditsia triacanthos*, *Paliurus spinachristi* és *Ziziphus jujuba*). Ezért szükséges a latin (tudományos) név feltüntetése – a név után megjelölve annak leíróját (rövidítve, ill. néhány esetben a teljes névvel). Ha több leíró is van, az eredetit is fel kell tüntetni – zárójelben, majd utána az idézett/használt leíró nevét/névjelzését is. Ez azért szükséges mert a rendszertani változások csak így követhetőek. Ennek megfelelően a növénynevek szabályos és kötelező feltüntetése: magyar név (utána esetenként a magyar szinonimák) + latin név a faj leírójának nevével/névjelzésével (+ esetleg a latin szinonimák az ezek leírójával). A faj leírójának neve/névjelzése feltüntetése kötelező, a nevet kell, hogy kövesse.

évek elején), míg az Erzsébet sétány 200-220 éves, borostyánnal (*Hedera helix* L.) benőtt hegyi juhar fája (*Acer pseudoplatanus* L.) 2019 decemberében lett egy szélvihar áldozata.

E vonatkozásban üdítő színfolt – az ugyan magánterületen álló, de a városképet is befolyásoló, többé-kevésbé egészséges, 200 éves körüli – Dózsa György út 4. szám alatti porzós, illetve a Vörösmarty tér 7. számú ingatlan kertjében álló termős tiszafa (*Taxus baccata* L.), valamint a Bajcsy-Zsilinszky utca elején élő kislevelű hárs (*Tilia cordata* Mill.).



A Dózsa György úti tiszafa (*Taxus baccata* L.) Fotó: Tóvári Róbert - 2017)

A XIX–XX. század fordulóján, a XX. század elején – meghatározóan az 1908-ban alakult Városspépítő Egyesület munkája nyomán – komoly eredményeket elérő városfásítás mára a belvárosban már kevés nyomot hagyott. A Veszprém-völgyi jegenyék (*Populus nigra* L. 'Italica') és közönséges vadgesztenyék (*Aesculus hippocastanum* L.) – hasonlóan az Erzsébet ligeti vadgesztenyékhöz –, előregedtek a lehasadt ágak nyomán keletkezett (kezeletlen) sebek beodvasodása következtében, vagy – mint a Kinizsi utcai vadgesztenyék –, a főbb gyökerek (közműfektetés miatti) átvágása nyomán kidőlés-, illetve balesetveszélyessé váltak, így kivágásuk elkerülhetetlen volt. (A néhány megmaradt példány közül a volt vidámpark területén legutóbb 2022 februárjában dőlt ki egy öreg vadgesztenye.)

Az Erzsébet sétányon és a Színházkertben számos idős fa (főleg hársak [*Tilia* L.] és vadgesztenyék [*Aesculus hippocastanum* L.]) a 2. világháború során szenvedett el komoly sérüléseket. Ezek kezelésére – tulajdonképpen érthető módon –, csak az 1960-as évek elején került sor. A sebkezelés – az akkori szakmai fogásoknak megfelelően – az odvak kitisztítás nélküli, terméskövel történő befalazását, illetve bebetonozását jelentette. Ez a beszivárgó víz megfagyásával-kiengedésével csak rontott a fák állapotán. E komoly balesetveszélyt jelentő fák eltávolítása 1988-ban, a színház, illetve az itteni zöldterület felújításakor történt (1-2 ilyen betonnal kitömött hárs azonban még ma is látható).

A város – ezzel együtt a zöldterületek – fejlődése az 1950-es évek végén, a '60-as évek elején kapott lendületet. Eleinte lassan, majd az 1980-as évek közepé-

ig egyre gyorsulóan. Zöldterületi vonatkozásban a legnagyobb éves növekedés 1986-ban történt, amikor a növekmény 121 653 m<sup>2</sup> volt.



A Kőfaragó Vállalat által épített terméskő támfal, előtte a 2010-es évek végén szakaszosan telepített gömbmeggy (*Cerasus fruticosa* (Pall.) Woronow 'Globosa') fasor néhány példánya a Victor Hugo utcában. Fotó: Illés Magdolna – 2021

Ehhez a növekedéshez Veszprémben sem építői, sem fenntartói kapacitás nem volt. A parképítéseket eleinte a budapesti Kőfaragó Vállalat végezte – igazán magas színvonalon, jó minőségben (Hóvirág utca–Wartha Vince utca–Stadion utca–Egyetem utca): támfalak, utak, lépcsők, öntözőhálózat épült/épültek. Később az építéseket a Komárom megyei Parképítő Vállalat vette át. Ahogy az építés üteme fokozódott, a minőség folyamatosan csökkent (Cserhát, Jutasi úti lakótelep stb.).

A fenntartásra is kevés pénz, figyelem jutott, s nem igazán törődtek azzal, hogy a zöldterületek is elöregednek és rendszeres (optimálisan, szakmai és anyagi szempontok alapján 10 évente) felújításra szorulnak. A szakma megbecsülésére jellemző volt az a szemlélet, hogy a zöldterületek kezelésének irányításához legfeljebb középfokú végzettség (ezzel együtt: ismeret!) is elégséges.

A veszprémi Városgazdálkodási Üzem 1968-ban alakult. Kertészeti Részlegének tevékenységi köre a parkfenntartásra és egy hagyományos, elavult virágtermesztésre korlátozódott.

A parkfenntartáshoz kapcsolódott az utcafásítás, amely lényegében két fajra, illetve fajtára korlátozódott: a gömbakácra (*Robinia pseudoacacia* L. 'Umbraculifera') (néhány agyongyötört példány ma is látható pl. a Tüzér utcában), és az erdészeti csemetekertek akkori „csodafájára”, az ezüst juharrá (*Acer saccharinum* L.) (mely ugyan a telepítési tervekben nem szerepelt, ám – mert már a nyár első felében termést érlel, s a nyári vetésből származó – magoncok már alkalmasak az őszi leltár kozmetikázására). Kiemelt helyeken (pl.: Lenin, ma Megyeház tér, Zalka Máté, ma Komakút tér) a fák közé nyírott fagyal-sövény (*Ligustrum* L. spp.) is került.

Utcai sorfának mindkettő elég nagy melléfogásnak bizonyult. Túl azon, hogy tájidegenek, a gömbakác a várost, sőt az egész országot uniformizálta, az alacsony

nyan szétterülő korona forgalmi akadályt jelentett, így az évenként szükséges metszésekkel (a pénzhiányos helyzetben!) élőmunka-igényével indokolatlan/ felesleges költségráfordításokat indukált, míg a vízigényes, a szélnyomásra érzékeny, törekeny ezüst juhar a keskeny, száraz, gyakran szinte talaj nélküli úti menti zöld sávokban nem volt életképes, ahol pedig mégis megmaradt, gyors növekedésével mintegy „lerúgta” a légzetőket.

A parkfenntartáshoz, fásításhoz (mint a futballhoz) természetesen mindenkori „értett”, így a hiányzó pénzt társadalmi munkával, illetve különböző cégek segítségével igyekeztek pótolni. Az erdészetek nagyon készségesek voltak – számukra néhány 100, ostornyél-méretű suháng „ajándékozása” igazán nem jelentett nagy erőfeszítést.

1972 tavaszán így került a Színházkertbe 200 db (!) 2 éves, 1-1,5 m magas – karóikkal „felemelő” látványt nyújtó – vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum* L.). (Ma 2 példányuk él az Óvári Ferenc utcai támfal tövében.)

Ez utóbbihoz kapcsolódik pályakezdésem egyik kedves epizódja: egyetemi tanulmányaim 9. félévében (1971 őszi szemeszter) az üzemvezetési gyakorlatot Veszprémben, későbbi munkahelyemen, a Városgazdálkodási Üzem Kertészeti Részlegénél töltöttem. A diploma megszerzése után, 1972-ben Budapesten, a Fővárosi Kertészeti Vállalat Parkfenntartási Főosztályán kaptam munkát. A Fővárosi Tanács FŐKERT-hez leadott hatósági feladatait egy igazán vonzó, búbajos, szőke hölgy, Pétervári Magdi látta el, aki (láss csodát!) a Veszprémi Petőfi Színház akkori igazgatójának, Pétervári Istvánnak volt a felesége, s így szinte naprakész a veszprémi „zöldügyek”-ben... Szóval, hónapokig én voltam a „fiú a vadgesztenyés Veszprémből”, sőt – miután a Kertészeti Egyesülés Zöldfelületi Szakbizottságában kezdtem tevékenykedni –, az ország több pontján még több év után is „megtiszteltek” e kedves becézéssel.

S ha már itt tartunk: az 1970-es és '80-as években is kedvelt volt a társadalmi munkás fásítás (ekkor már bőven a VGÜ-nél dolgoztam). A fákra/cserjékre vonatkozó „kedvezményes” árajánlatokat a NÉPFRONT gyűjtötte, s juttatta el hozzám és a társadalmi munka szervezőjéhez. Egy ilyen ajánlatban szerepelt a „háromlevelű alásfa” (*Ptelea trifoliata* L.). Én megnéztem az ajánlatot, s köszöntem, nem kértem. Azonban az ajánlat nagyon kedvezőnek tűnt, s a NÉPFRONT munkáját értékelni kellett, döntésemet felülbírálták, s megrendeltek 300 db – mert ez csak „elírás” lehet –, „háromlevelű akácát”... Végül e vízigényes cserjéket a volt vidámparkban ültettük el (már rég nem él belőlük egy db sem), illetve néhány példányukból próbáltunk törzsés fácskát nevelni – ezek egyike látható még a Fortuna udvarban.

Mint utaltam rá, a veszprémi zöldterületekkel lényegében 1971-ben ismerkedtem meg. Ekkor kezdtem megtanulni, hogy a városarculatot döntően be-

folyásoló zöldterületi/zöldfelületi tevékenységet csak megfelelő növény- és élőhely-ismerettel, előrelátóan, tervezetten és szervezeten, a város szerkezetére, az épített környezetre, a kulturális vonatkozásokra való odafigyeléssel, a művi zöldterületek tájba-illesztésével, a város természeti környezetének, ökológiai adottságaival összhangban lehet végezni.

A Városgazdálkodási Üzemhez – immár főállású munkavállalóként – egy pályázat útján, mint kertészeti részlegvezető, 1973-ban kerültem (vissza?). Hamar rájöttem, hogy munkám csak akkor lehet eredményes, ha azt megfelelően képzett kollégákkal együtt, csapatmunkaként végzem.

A kezdetektől szoros kapcsolatot alakítottam ki, illetve tartottam fenn volt FŐKERT-es kollégáimmal, volt egyetemem több tanszékével (közülük a Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék volt az elsődleges) és kutatójával, a Dísznövény- és Gyümölcsstermesztő Kutató Intézettel, az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézettel, s több arborétummal. A velük való együttműködés során előnyös, nálunk alig ismert fajokat, új, eddig itt még nem kipróbált fajtákat biztosító kapcsolatba kerültem/kerültünk néhány holland, német, japán és USA-beli céggel, intézménnyel. A Kertészeti Egyesülésben folytatott tevékenységem során pedig folyamatosan konzultáltam a hazai társcégek szakvezetőivel.

A fákkal folytatott tevékenység/vizsgálódás során legkorábban középtávon (5-10-15 év), de leginkább 20-30 év távlatában vonhatók le megbízható következtetések. (Egy, még az 1990-es években a Kertészeti Egyetemmel és az amerikai Nebraskai Egyetemmel közösen indított – néhány hárs (*Tilia* L.), kőris (*Fraxinus* L.), juhar (*Acer* L.) és galagonya (*Crataegus* DuRoi) fajt és fajtát érintő – város-tűrés-vizsgálatunk kiértékelése még jelenleg is zajlik.) Ez az időtávlat már a természeti környezetben is érzékelhető (ld. pl. a Gulya-dombi, Benedek-hegyi szukcesszió), az épített környezetben, a városban a változás/változások ennél lényegesen gyorsabbak, látványosabbak.

Tagadhatatlan, hogy a verseny, a szabad piac adja a gazdaság dinamikáját, gyorsítja a fejlődést. Igaz ez a városüzemeltetésre/városgazdálkodásra is. Azonban e tevékenységnek két olyan fontos összetevője van – a köztisztaság és a zöldterület-fenntartás –, melyet nem irányíthat pusztán a profitszerzés. Igazolja ezt a veszprémi zöldterületek állapotának 1995 és 2008 közötti gyorsuló leromlása. E folyamatot állította meg, fordította vissza 2008-ban a zöldterület-fenntartás saját, önkormányzati (tulajdonosi) feladatkénti visszaállítását.

Városunk jelenlegi zöldterületi faállománya zömében 50–70 éves. Összetételükben a vidék honos, általában a különböző tölgyesekre (*Quercetum*) (elsősorban a cseres tölgyesekre (*Quercetum petraeae-cerris*)) jellemző juhar (*Acer* L.), kőris (*Fraxinus* L.), hárs (*Tilia* L.), tölgy (*Quercus* L.) fajai dominálnak, de szép számmal vannak jelen ezek kísérőfajai [nyír (*Betula* L.), madár(vad)cseresznye (*Cerasus*

Duhamel), berkenyék (*Sorbus* L.), valamint a gyertyános tölgyes (*Quercetum petraeae-Carpinetum*) övben élő (Bánd és Szentgál közelében őshonos) tiszafa (*Taxus baccata* L.) is.

Közöttük nem kevés azoknak az egzótáknak a száma, melyek megjelenésükben hasonlítanak honos fáinkra, várostűrésük azonban nagyobb, jobban elviselik a szennyezett és tömörödött talajt, az állandósult vízhiányt, valamint a légszennyezettséget (pl. a hazánkban nem honos hárs [*Tilia* L.] és kőris [*Fraxinus* L.] fajok).

Faj-, illetve fajtakísérleteink során több ritka egzóta<sup>4</sup> is a városba került. Ezek egyrészt (habitusukkal, lomb-, virág- és termékdíszükkel) az állományt színesítik, teszik változatosabbá, másrészt (a városban fontos) stilizált növény-együttesek, élőhelyek (mediterrán, alpesi, távol-keleti, kulturális vonatkozású stb.) megjelenítését segítik, továbbá a hazai fajokkal való együttes alkalmazásuk sajátos, egyedi városkép kialakulását/kialakítását teszik lehetővé.



Csüngő ágú gyertyán (*Carpinus betulus* L.) a Színházkertben. Fotó: Strenner József – 1992



A távol-keleti tüskéssárgafa (*Zanthoxylum* (*Xanthoxylum*) *planispinum* Siebold & Zucc.) 1–1 példány a Cserháton és a Halle utcában él. Fotó: Illés Magdolna – 2018



Helyi védettségű ritkaságunk: törpe szil (*Ulmus* x 'Jacqueline Hillier' Hill.) a Fortuna udvarban. Fotó: Strenner József – 2016

<sup>4</sup> Az adott területen nem őshonos (más területről behozott) növény.



Sajnálatos módon mára (részben spontán felszaporodva, részben lakossági ültetésre) nagyon megnőtt az értékesebb faállomány kárára terjedő agresszív, gyom-, illetve özönfajok száma [bálványfa (*Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle), zöldjuhar (*Acer negundo* L.), akác-fajok (*Robinia* L. spp.), s ma már ide sorolhatjuk a nyugati ostorfát (zsidócserezsnye) (*Celtis occidentalis* L.), s lassan-lassan a mirabolán-szilvát (*Prunus cerasifera* Ehrh.)] is.



Veszprém egyetlen kínai paraszfája (*Phellodendron amurense* Rupr.) a Megyeház téren. Fotó: Tóvári Róbert – 2018

szaporíthatatóak. Itt azonban részben anyagi, részben ökológiai vonatkozású gondokkal kell számolnunk. Egyrészt a kisszámú szaporítás fajlagos költsége magas, melyet az egyre növekvő szállítási költségek is megdrágítanak. Másrészt a faiskolák profitorientált termelőüzemek, melyek elsődleges célja nem a faj- vagy fajtafenntartás (természetesen általában végeznek ilyent is), hanem magoncaik, klónjaik minél előbbi, gyors felnevelése, piacra juttatása. Az optimális feltételek közepette felnevelt példányok pedig Veszprém xerotherm<sup>5</sup> viszonyai közé, kiegyenlítetlen klímájába kerülve gyakran nem életképesek.<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Szárazságtűrő és melegkedvelő.

<sup>6</sup> Az Akácfa utca fásításához a fehér- vagy közönséges akác oszlopos korona formájú fajtáját (*Robinia pseudoacacia* L. 'Pyramidalis') 2010-ben – a szükséges mennyiségben – csak egy észak-olaszországi faiskolából sikerült beszerezni. A mediterrán klímában nevelt fák jelentős része már az ültetést követő első télen jelentős fagykárokat szenvedett.

Amennyiben zöldterületeink fa- és cserjeállományának változatosságát meg kívánjuk őrizni, ismét ki kell alakítani egy kicsi, de hatékony természetesi hátteret, amely – ha nagy nyereség realizálására nem is, de – önfenntartásra képes lehet, s szolgálhat akár bemutató vagy kiállító, esetleg oktató helyként is.

A SÉD-folyóiratban megjelent faj- és fajtaleírásaim, újabban pedig a *Veszprémi fák és bokrok* című könyv megjelenése után többen kérdezték/kérdezik tőlem, hogy melyik a kedvenc növényem, fám?

Nos, ilyen nincs. Talán az átlagosnál jobban kedvelem a tiszafákat (*Taxus L.*), a páfrányfenyőt (*Ginkgo biloba L.*) vagy a tölgyeket (*Quercus L.*), de mindig az a faj áll hozzám közelebb, köti le a figyelmemet, amelyet még nem ismerek eléggé. Ergo: így erre a kérdésre csak azt felelhetem, hogy valamennyi faj a kedvencem, hiszen a velük folytatott ismerkedést csak elkezdni lehet, de befejezni – meggyőződésemm –, sohasem. S mivel kivétel/kivételek erősítik a szabályt, kivételek itt is vannak. Nem, nem szeretem az inváziós fajokat, melyeket – ha nem is kimerítően, de – ismerek annyira, hogy azokat a honos vagy értékesebb fajoknak ártónak, káros területfoglalóknak tekintsem.

A *Veszprémi fák és bokrok* könyvem nem az íráskényszer vagy a közlési mánia terméke, hanem egy, Gáspár Gáborral csapatban végzett, néha megterhelő, de alapjaiban és összességében örömmel végzett kemény, három éves munka eredménye. Megjelenése nagyban köszönhető Brányi Mária alpolgármester-asszony biztató támogatásának, Géczy János főszerkesztő türelmes és kitartó szakmai segítségének, Dénes Tamás tördelőszerkesztő fáradságot nem ismerő alapos és odaadó, illetve az OOK PRESS Nyomda kiváló munkájának.

Nem csak megértő, hanem a fenológiai<sup>7</sup> megfigyelésben és a Gáspár Gábor munkáját is előkészítő/elősegítő fotózásban értékes, aktív segítséget kaptam páromtól, valamint unokaöcsémtől, Tóvári Róberttől, továbbá unokáimtól, Danitól, Gergőtől és Lillától, akik gyakran és érdeklődve kísérték el egy-egy, a fák meglétét, állapotát „felfedező”, ellenőrző „túrámra”. Őszintén meglepett a kötet pozitív fogadtatása, illetve az iránta megnyilvánuló nagy érdeklődés. Kérem Önöket, hogy fogadják – ha nem is nagy szeretettel, de megértéssel vagy legalábbis elnézéssel.

---

<sup>7</sup> A növények és az állatok fejlődésének szakaszait megfigyelő tudományterület.